

Verantwoord faciliteren en selecteren

Agnes Elling De afgelopen twee decennia is er flink geïnvesteerd in de ontwikkeling van topsporttalenten. Wat heeft dat opgeleverd, en zijn er ook schaduwzijden? Agnes Elling maakt de balans op en geeft aanbevelingen waar ook de cultuursector zijn voordeel mee kan doen.

Talentontwikkeling is een begrip met een vrij breed gedeelde positieve connotatie, omdat het appelleert aan iets goeds en aan een zekere morele verplichting. Vanuit de oorspronkelijke religieuze achtergrond is het tenslotte een deugd om de verkregen talenten (in de oudheid stond 'talent' voor een gewicht aan goud of zilver of een grote geldswaarde) te vermeerderen en niet te begraven en onbenut te laten. Vandaag de dag associëren we talentontwikkeling echter niet alleen met een individuele deugd, maar vooral ook met de kansen en mogelijkheden die een samenleving aan burgers biedt, of een bepaalde sector aan deelnemers, zoals het onderwijs, de cultuur- of de sportsector. Krijgen jonge mensen met verschillende sociaal-demografische achtergronden vergelijkbare kansen om hun talenten te ontwikkelen? Is het onderwijssysteem, dan wel de cultuur- of sportsector, dusdanig ingericht dat jongeren voldoende gestimuleerd worden het beste uit

zichzelf te halen? En worden talenten tijdig ontdekt en voldoende ontwikkeld en begeleid om de top te halen?

Voorheen werd vanuit een meer sociaal-democratische visie vooral geïnvesteerd in het meer egalitair maken van ontplooiingskansen en -mogelijkheden van mensen. Vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw wordt in veel sectoren een meer neoliberale koers gevaren, waarbij binnen een klimaat gericht op (economische) groei en presteren (géén 'zesjescultuur'!), meer nadruk is komen te liggen op de eigen verantwoordelijkheid en morele plicht om de top te halen. In deze bijdrage sta ik vooral stil bij de schaduwkanten van deze laatstgenoemde ontwikkeling, binnen het domein van de sport.

De ontwikkelingen

Tot de jaren tachtig van de vorige eeuw schiep de landelijke overheid slechts voorwaarden voor topsporters om zich te kunnen

ontplooiën (Bottenburg 2009, 259) en beschouwde ze topsport niet als een manier om het nationale prestige op te vijzelen. In deze houding is sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw verandering gekomen, relatief laat in vergelijking met andere landen. In 2005 werd topsport door de landelijke overheid gezien als een zaak van nationaal belang en werden investeringen in topsporters gelegitimeerd door de (vermeende) bijdrage aan nationale trots en internationaal prestige (Ministerie van VWS 2005). Het kabinet omarmde de doelstelling van NOC*NSF om tot de beste tien landen van de wereld te horen (top 10-ambitie) en steunde ook het Olympisch Plan en de intentie om de Olympische Spelen in 2028 naar Nederland te halen. Als gevolg van de crisis werd het plan (voorlopig) in de ijskast gezet, maar de sterk toegenomen investeringen voor topsport zijn de afgelopen jaren wel gehandhaafd, mede waardoor Nederland zich internationaal kan handhaven in de zogenoemde 'global sporting arms race' (Oakley et al. 2001; Bottenburg et al. 2012). Internationale vergelijkingen hebben namelijk laten zien dat landen die sterk investeerden in hun topsportsysteem, daadwerkelijk succesvoller werden en hoger scoorden op de internationale medaille-spiegel.

Deze uitkomsten legitimeren de rationale dat internationaal sportsucces – in ieder geval deels – maakbaar is.¹ De afgelopen twee decennia is de professionalisering van topsport in Nederland dan ook sterk toegenomen, waarbij steeds meer aandacht uitgaat naar talentherkenning en -ontwikkeling (Bottenburg et al. 2012). Vanwege zijn uitgebreide infrastructuur van verenigingssport heeft Nederland vergeleken met andere landen een relatief sterke natuurlijke kweekvijver van talenten die boven komen drijven en begeleid worden. Dit gebeurde in het verleden vrij willekeurig en was vooral afhankelijk van

goede trainers op lokaal niveau, maar in het afgelopen decennium is de aanpak niet alleen steeds systematischer en planmatiger geworden, maar ook intensiever en gericht op jong talent. Sporttalenten zijn op steeds jongere leeftijd meer gaan trainen en verlaten vaker al vroeg het ouderlijk huis om bij een van de Centra voor Topsport en Onderwijs (CTO) te trainen. Er is nu een strenger landelijk systeem, waarbinnen alleen bepaalde groepen jonge sporters als 'talent' aangemerkt worden (officiële Talentstatus) en aanspraak kunnen maken op diverse vormen van ondersteuning.² Inmiddels hebben alle sportbonden aparte talentontwikkelingsprogramma's, die deels gecentraliseerd zijn in Nationale Trainings Centra (NTC's) en in de CTO's³; de voetbalbond kent zijn regionale trainingscentra, gekoppeld aan betaald-voetbalorganisaties.

De opbrengsten en offers

De ontwikkeling van een steeds professioneler topsportsysteem en de daarmee gepaard gaande aandacht en ambities leggen een grotere claim op de inzet en betrokkenheid van jeugdige topsporters. Van jonge talenten die via hun bond een officiële talentstatus ontvangen van NOC*NSF, wordt een toegewijde levensstijl verlangd. Zij en hun ouders moeten bereid zijn flinke investeringen te doen en offers te brengen door zich volledig te committeren aan de regels van het topsportsysteem: 'alles voor de sport' (Luijt et al. 2009). Dit geldt niet alleen voor uitzonderlijke talenten die reeds op jonge leeftijd internationaal goed presteren, maar ook voor een bredere groep die tot de nationale top behoort.

Het positieve van de toenemende maatschappelijke gerichtheid op talentontwikkeling binnen en buiten de sport is dat de mogelijkheden om op jonge leeftijd serieus met sport bezig te zijn, enorm gegroeid zijn.

Via reductie van verplichte lessen in het middelbaar onderwijs op speciale Topsport Talentscholen (inmiddels 31) en andere faciliteiten via deze scholen en CTO's, wordt gepoogd topsport centraal te stellen én mogelijkheden voor maatschappelijke ontwikkeling te optimaliseren. Hierdoor krijgen meer talenten de kans hun sportieve potentieel te ontwikkelen, zich op internationaal niveau met de besten van de wereld te meten en mogelijk door te groeien tot topsporters. Hoewel het nog te vroeg is om de effectiviteit van alle maatregelen op langere termijn in medailleoutput en -ranking te meten (zie bijvoorbeeld Oberon 2012) doen Nederlandse talenten en topsporters in de internationale strijd om de medailles goed mee.

De behaalde successen kennen ook een schaduwzijde, waar relatief minder beleidsaandacht naar uitgaat. De kritieke periode voor talentontwikkeling en -behoud verloopt in de meeste takken van sport min of meer evenredig aan de adolescentiefase (Wylleman et al. 2004). Wie als volwassene uiteindelijk tot de echte top zal behoren is dan vaak nog niet duidelijk, gezien de vele verschillende – slechts deels beheersbare – factoren die hierop van invloed zijn.

Meer mogelijkheden voor en gevraagde offers van een grotere groep steeds jongere talenten betekent eveneens dat een gezonde, brede psychosociale en maatschappelijke ontwikkeling onder druk komt te staan en dat er meer uitvallers zijn (Elling et al. 2013; Luijt et al. 2009). Talenten met dezelfde hoop, inzet en offers, die uiteindelijk toch niet goed genoeg zijn of wegens blessures gedwongen zijn af te haken. Vanuit pedagogisch en sociaal-maatschappelijk oogpunt staan dan ook andere vragen centraal dan in de wereld van de topsport, die vooral draait om optimalisering van selectieprocessen en het creëren van winnaars. Juist omdat de meeste talenten geen topsporter zullen worden, zullen zij

Een te hardhandige trainingsaanpak, waarbij het alleen om prestaties draait en kinderen worden uitgebuit en fysiek en/of verbaal worden mishandeld, wordt in Nederland over het algemeen niet als pedagogisch verantwoord beschouwd

tevens moeten investeren in een alternatief maatschappelijk traject. Maar ook voor diegenen die wel doorgroeien, geldt dat een topsportcarrière een relatief korte duur kent en dat ze zich daarna op een andere maatschappelijke carrière zullen moeten richten. Veel talenten kunnen school en sport prima verenigen, maar het kan ook schuren.

Terwijl voorheen met het vingertje gewezen werd naar voormalige Oostbloklanden en China, met hun extreem kindonvriendelijke identificatie-, trainings- en selectieregimes, schuift ook Nederland langzaam op richting hardere praktijken. Een te hardhandige trainingsaanpak, waarbij het alleen om prestaties draait en kinderen worden uitgebuit en fysiek en/of verbaal worden mishandeld, wordt in Nederland over het algemeen niet als pedagogisch verantwoord beschouwd. Toch komen extreme praktijken met kwalijke gevolgen ook hier voor, getuige de uitspraken van diverse oud-

Tegen welke prijs en met welke pedagogische offers zijn we bereid mee te gaan in de jacht op goud?

turnsters, onder meer in de publicatie *De onvrije oefening* (Heitinga et al. 2013). Paradoxaal genoeg leiden beleidsmaatregelen die zijn ingesteld om topsport en studie beter te kunnen combineren, soms tot tegengestelde uitkomsten. Zo laat onderzoek zien dat talenten op Topsport Talentscholen eerder geneigd zijn om voor een lager onderwijsniveau te kiezen dan talenten met vergelijkbare cognitieve capaciteiten die regulier onderwijs volgen (Reijgersberg 2012). Ondanks alle medische en psychosociale faciliteiten die talenten op CTO's ter beschikking staan, staat de sport dermate centraal in hun leven dat ze geneigd zijn een eenzijdige identiteit als topsporter te ontwikkelen. Dat kan leiden tot succesvolle sportprestaties, maar verhoogt ook de kans op problemen als ze (moeten) stoppen. Niet alleen oud-topsporters met een lange loopbaan, maar ook jonge talenten kunnen daardoor in een zwart gat vallen (Luijt et al. 2009; Reijgersberg et al. 2010).

Wie is verantwoordelijk?

Onderzoek onder trainers en ouders laat zien dat er heel veel goeds gebeurt binnen de sportieve talentontwikkelingsprogramma's van bonden, en dat er veel oog is voor de schoolloopbaan en het algemeen welzijn van hun jonge talenten (Elling et al. 2013). Tegelijkertijd hebben de coaches weinig begrip voor talenten die niet bereid zijn alles opzij te zetten voor de sport, achten coaches en ouders het onmogelijk in de sport én op school het hoogst haalbare te verwachten en vinden zij daarom verdere aanpassing van het schoolprogramma aan het talentontwikkelingsprogramma veelal wenselijk. Meer dan een op de drie ouders en coaches van jonge talenten vindt dat er onvoldoende aandacht is voor pedagogisch verantwoorde talentontwikkeling en -begeleiding en een meerderheid beoordeelt de begeleiding bij uitstroom (deselectie) ondermaats.

Het beeld dat sommige topsportouders een te grote druk leggen op jonge talenten is via de media bekend, maar de meeste ouders voelen zich ook machteloos tegenover de zuigende werking en het allesbepalende karakter van het topsportsysteem. Zij zijn vaak actief betrokken bij de topsportcarrière van hun kind, maar weten niet altijd hoe te handelen als ze problemen signaleren bij hun kind, zoals blessures of op mentaal gebied. Niet alle ouders trekken (tijdig) aan de bel, omdat ze twifelen aan hun eigen kennis, vertrouwen op de kennis van de trainer of niet als zeurende ouder willen overkomen.

Een complicerende factor is dat het niet halen van de absolute top door talenten en topsporters vanuit een heersende prestatiefcompetitieve waardeoriëntatie, eerder psychologisch wordt verklaard, als een persoonlijk falen, dan als een structureel maatschappelijk probleem: '...if only a few thousand athletes can make it to elite levels of production and millions fail to do so, this is

a public issue, not a personal trouble of milieu. Many who fail do not lack the character traits necessary for success: There is simply not enough room at the top...' (Ingham et al. 1999, 246). Dat talentontwikkeling in feite een selectieproces is waarbij de meesten afhaken, hoeft niet verkeerd te zijn. Je zou kunnen zeggen dat het een goede leerschool is, omdat deze jonge mensen zich zo leren handhaven in een maatschappij die steeds competitiever en prestatiegerichter is. Maar het vraagt ook om een beleid dat niet alleen gericht is op het toejuichen van de uiteindelijke winnaars, maar tevens aanstuurt op verantwoorde carrièretransities. Een perspectief waarbij de sportieve ontwikkeling voorrang krijgt boven een bredere algemene ontwikkeling vergroot de kans op overbelasting en beschadiging van jonge talenten op korte of langere termijn.

Conclusie en aanbevelingen

Bij beleidsmaatregelen en het aanpalende onderzoek op het gebied van talentontwikkeling ligt de focus vooral op het effectiever maken van het talentontwikkelingssysteem. Hoe kunnen we talenten op jongere leeftijd identificeren en hoe kunnen we ze effectiever begeleiden in een traject dat uiteindelijk leidt tot meer medailles? Er zijn een paar vraagtekens te plaatsen bij deze maakbaarheidsideologie. Behalve dat vroege talentidentificatie niet altijd mogelijk is en dat de medaillekansen uiteindelijk niet groter worden als ook andere landen optimaler investeren, pleit ik vooral voor meer morele reflectie. Willen we talenten op jonge leeftijd gaan testen en sturen in hun sportkeuze? Tegen welke prijs en met welke pedagogische offers zijn we bereid mee te gaan in de jacht op goud?

Behalve onderzoek naar de manier waarop talenten wellicht eerder, maar vooral beter begeleid worden tot toekomstige topsporters die de beoogde medailleoutput effectueren,

'Een topsporter is iemand die zijn leven buiten de sport om de sport heen plant. Sport komt daarbij absoluut op de eerste plaats. Een topsporter is bereid om daar heel veel zo niet alles voor op te geven.'

Zwementalent, 19 jaar
(in: Luijt et al. 2009, 54)

'Je eigen welzijn hangt wel een beetje af van hoe het gaat met tennis. Als het niet goed gaat dan word je meteen zelf ook een beetje ongelukkig of kom je meteen zelf in een heel negatieve sfeer terecht.'

Tennistalent, 19 jaar
(in: Luijt et al. 2009, 56)

'Men vergeet dat topsport een totale levensstijl is. Ik begrijp wat men bedoelt als je spreekt over 'in een gat vallen' en ben vooral teleurgesteld dat daarbij heel weinig begeleiding en ondersteuning is. Zo heb ik pas na 1 jaar depressief te zijn geweest doordat ik de sport niet meer had, hulp gezocht bij een schoolpsycholoog... Zo ben je de ene dag een belangrijke topsporter en zo ben je een doodgewone burger... Je hoofd leeft nog als een topsporter, je lichaam komt flink aan omdat je niet meer hetzelfde beweegt en dat brengt nog meer onzekerheden en verdriet mee... Zo blijft het een cirkel.'

Ex-status schiettalent, 21 jaar
(in: Reijgersberg et al. 2010, 38)

zijn ook voortgaande monitoring en evaluatie van het pedagogische klimaat binnen talentontwikkelingsprogramma's van belang.

Daarbij gaat het niet om de vraag hoe wij kunnen winnen, maar om de voorwaarden waaronder wij willen blijven meedoen aan de jacht op goud. Ik sluit af met enkele aanbevelingen om deze te waarborgen:

- Neem in talentontwikkelingsprogramma's op dat het huidige én toekomstige (langetermijn)welbevinden van kinderen vooropstaat. Sportieve talentontwikkeling (presteren en winnen) mag nooit ten koste gaan van een gezonde algemene ontwikkeling (psychosociaal en maatschappelijk).
- Zorg voor meer inbedding van pedagogische kennis en ervaring binnen talentontwikkelingsprogramma's en voor meer structurele aandacht voor het thema (agendering). Stel een onafhankelijke vertrouwenspersoon aan voor talenten en voor ouders en creëer externe toetsingsmomenten.
- Verbeter de communicatie tussen trainer en talent en – zeker op jongere leeftijd (12-16 jaar) – ook tussen trainer en ouder. Ouders worden te vaak op afstand gehouden, terwijl zij eindverantwoordelijk zijn.
- Bewaak een goede afstemming tussen sport en onderwijs, door onder ander betere periodisering, en voorkom onnodige afstroming naar een lager onderwijsniveau.
- Stimuleer de betrokkenheid en eigen verantwoordelijkheid van talenten binnen het trainingsprogramma en daarbuiten (zelfregulatie), zonder hen daarbij te overvragen of aan de verantwoordelikheden als trainer/begeleider en ouders voorbij te gaan.
- Begeleid talenten ook bij het gedwongen verlaten van talentontwikkelingsprogramma's.

De overheid moet ervoor zorgen dat ieder talent de kansen krijgt die hij/zij verdient en beschermd wordt tegen onverantwoorde praktijken op weg naar de top

Deze aanbevelingen zijn naar mijn idee evenzeer van toepassing op talentontwikkelingsprogramma's in de cultuursector. Ook daar is veel te winnen door op verantwoorde wijze te investeren in talentontwikkeling, met voldoende aandacht voor het belang van een brede algemene ontwikkeling en begeleiding van uitvallers. De eigenaars van deze programma's (in de sport vooral de sportbonden in samenwerking met NOC*NSF) zijn in nauw overleg met de ouders en de talenten zelf verantwoordelijk voor het bewaken van de juiste balans tussen sportieve/culturele talentontwikkeling en hun bredere algemene ontwikkeling. Tevens ligt hier een belangrijke ondersteunings- en monitoringtaak bij de overheid om ervoor te zorgen dat ieder talent de kansen krijgt die hij/zij verdient en beschermd wordt tegen onverantwoorde praktijken op weg naar de top.

Agnes Elling

is senior onderzoeker aan het Mulier Instituut – centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek – te Utrecht en verricht onder meer onderzoek naar (top)sportloopbanen

Literatuur

- Bottenburg, M. van (2009) 'Topsport'. In: *Rapportage sport 2008*, 257-279.
- Bottenburg, M. van (et al.) (2012) 'Bloed, zweet en tranen – en een moment van glorie': 3-meting topsportklimaat in Nederland. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Elling, A., N. Reijgersberg en S. Hakkers (2013) *Talenten in balans?! Talentcoaches en talentouders over pedagogisch verantwoorde ontwikkeling van jonge sporttalenten*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Heitinga, S. en S. Köhler (2013) *De onvrije oefening*. Breda: De Geus.
- Ingham, A.G., B.J. Blissmer en K.W. Davidson (1999) 'The expendable prolympic self: going beyond the boundaries of the sociology and psychology of sport'. In: *Sociology of Sport Journal*, vol. 16, nr. 3, 236-268.
- Luijt, R., N. Reijgersberg en A. Elling (2009) *Alles voor de sport!?! (Gestopte) Topsporttalenten en hun ouders over investeringen, opbrengsten en offers*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/W.J.H. Mulier Instituut.
- Ministerie van VWS (2005) *Tijd voor sport: bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Oakley, B. en M. Green (2001) 'The production of Olympic champions: international perspectives on elite sport development system'. In: *European Journal for Sport Management*, nr. 8, 83-105.
- Oberon (2012) *Evaluatie Centra voor Topsport en Onderwijs*. Utrecht: Oberon.
- Reijgersberg, N. (2012) 'Topsport- en onderwijsprestaties van talenten'. In: *Evaluatie Topsport Talentscholen*, 91-134.
- Reijgersberg, N., M. Gijsbers en A. Elling (2010) *Dromen van de top: over investeringen van (ex-)status talenten en de invloed van topsportbeoefening op hun leven*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Wylleman, P. en D. Lavallee (2004) 'A developmental perspective on transitions faced by athletes'. In: *Developmental sport and exercise psychology: a lifespan perspective*, 507-527.

Noten

- 1 Gezien de sterke internationale concurrentie zijn de benodigde investeringen en daarmee de 'kostprijzen' van een Olympische medaille echter eveneens fors gestegen.
- 2 In 2012 waren er 6544 talenten met een officiële status van NOC*NSF (Belofte, Nationaal of Internationaal) in Nederland, van wie ongeveer 1500 mannelijke voetballers die actief zijn binnen de Regionale Jeugdopleidingen de grootste groep vormen. De eisen voor het verkrijgen van een talentstatus verschillen per sportbond.
- 3 Een CTO bestaat uit ten minste zes sportbonden met elf topsportprogramma's waar in totaal minimaal 55 topsporters of talenten aan deelnemen. Op een CTO

kunnen talenten met minimale reistijden trainen, wonen en onderwijs volgen. In 2012 waren 600 topsporters en talenten verbonden aan de vier CTO's in Nederland (Amsterdam, Eindhoven, Heerenveen en Papendal).